

ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ

У статті представлено огляд термінологічного і понятійного апарату, що використовується у вітчизняній і зарубіжній практиці при вивченні явищ і процесів у сфері інновацій. Зазначено відмінності в трактуваннях приведених термінів і визначень.

In article the review of the basic terminological and conceptual device used in domestic and foreign practice at studying of the phenomena and processes in the field of innovations is submitted. Differences in treatments of the given terms and the definitions are designated.

Ключові слова: інновації, інноваційна сфера, інноваційна діяльність, інноваційний процес.

Key words: innovations, innovation area, innovation activity, innovation process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вивчення досвіду створення і функціонування інноваційної сфери в розвинених країнах дозволяє стверджувати, що роль держави у вирішенні проблем, що виникають, є визначальною. Вона полягає в першу чергу, у формуванні ефективної інноваційної політики, правильному визначенні її пріоритетів, стратегії і механізмів втілення, які повинні бути сконцентровані на технологічному оновленні виробництва, на прогресі знань і кваліфікації персоналу, на задоволенні потреб ринку в продукції високого науково-технічного рівня.

Збереження економіки України на траєкторії стійкого зростання вимагає, щоб інноваційна політика стала основою державної концепції довгострокового соціально-економічного розвитку країни. Маючи головними цільовими орієнтирами підвищення економічної ефективності господарської діяльності й збільшення її обсягів, інноваційна політика повинна визначати модернізацію індустріального комплексу, переважний розвиток його напрямку, що працює на виробничий і споживчий сектори ринку, ресурсозбереження і енергозбереження, збереження і примноження науково-технічного і інтелектуального потенціалу.

Актуальність дослідження економічною наукою теоретичних основ інноваційної сфери зумовлена декількома чинниками. По-перше, необхідністю наукового визначення і обґрунтування напрямів переходу від сировинного до інноваційного типу розвитку економіки країни. По-друге, необхідністю більш повного включення інтелектуальної складової виробництва в економічний потенціал України. По-третє, світовими економічними процесами інтеграції і глобалізації, які орієнтовані на сучасні знання, науку, технології і виробництва, що визначають конкурентоспроможність країн і можливість їх розвитку в динамічному світі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади дослідження інноваційної сфери, зокрема інноваційної діяльності, впливу інноваційних процесів на економічне зростання та основи фінансового забезпечення інноваційної діяльності розроблялися у наукових працях відомих вчених: М. Додгсона, В. Зомбарта, П. Квінтаса, М. Кондратьєва, Д. Мессі, Р. Мюллера, Б. Санто, Б. Твісса, Д. Уїлда, І. Фішера, Й. Шумпетера. Провідними вітчизняними дослідниками у вирішенні згаданої проблеми є: В. Александрова, Ю. Бажал, Є. Бойко, А. Даниленко, О. Жилінська, М. Крупка, А. Кузнецова, С. Онишко, В. Осєцький, М. Туган-Барановський, Л. Федулова.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Проблеми формування інноваційної сфери, яка забезпечує оновлення виробництва, випуск конкурентоздатної про-

дукції, ефективність економіки і національну безпеку країни не належною мірою вирішуються органами державного управління. При цьому інноваційний потенціал був фактично виключений з числа стратегічних державних пріоритетів.

Це призвело до істотного скорочення вітчизняного науково-технічного потенціалу, стан якого в даний час не відповідає інтересам України, її місцю в світовій спільноті. Відсутність стратегічних пріоритетів розвитку науки, край обмежені можливості вітчизняної економіки породжують стійкі негативні тенденції розвитку всіх складових наукового (інтелектуального) потенціалу: кадрової, матеріально-технічної, результативної, інформаційної і організаційно-правової.

Розробка теоретичних підходів у економічній науці до інноваційної сфери може стати важливим чинником стійкого соціально-економічного розвитку України.

Метою статті є обґрунтування теоретичних підходів в економічній науці до інноваційної сфери, яка повинна стати важливим фактором стійкого соціально-економічного розвитку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особлива галузь суспільного розподілу праці, що забезпечує реалізацію продукту наукової сфери в матеріальному виробництві, і одночасно особлива виробнича фаза суспільного виробництва виділяються в інноваційну сферу національної економіки. Умовою функціонування інноваційної сфери є інтелектуальна власність і власність на продукт інноваційної діяльності.

У інноваційній сфері формуються відособлена спеціалізована матеріально-технічна база, накопичуються спеціальні прийоми і методи, які відповідають формам організації і управління інноваційною діяльністю. Теоретичні дослідження інноваційної сфери набули особливої актуальності в умовах формування маркетингових концепцій (60-і роки) і активізації інноваційної діяльності в світовій економіці з середини 70-х років.

Значний внесок у вивчення інноваційної діяльності зробив Й. Шумпетер, що обґрунтував творчу роль кредиту, його "купівельну силу" в новаторській діяльності. Ним же визначено функціональне призначення інноваційної сфери:

- комерційний аналіз потенційних споживачів інновацій;
- пошук перспективних ідей, джерел функціонування;
- організація створення і впровадження нововведення;
- тиражування;
- підтримка і утилізація.

Інноваційна сфера — це сукупність галузей народного господарства, видів суспільної діяльності, що не беруть прямої участі у створенні матеріальних благ, але які виробля-

ють споживні вартості особливого роду, що часто не мають матеріальної субстанції та необхідні для функціонування і розвитку матеріального виробництва [1, с. 29].

Функціональне призначення інноваційної сфери в системі суспільного розподілу праці пов'язане з виконанням нею функцій щодо створення і задоволення потреб у нововведених матеріального виробництва і всього суспільства в цілому.

Інноваційна сфера охоплює об'єкти НДДКР, маркетингу, підприємницьких структур, діяльність яких спрямована на задоволення потреб матеріального виробництва в інноваціях.

У інноваційній сфері розрізнені процеси об'єднуються в єдиний інноваційний процес, що створює нововведення, відповідні попиту виробничої сфери, і що забезпечує умови освоєння їх підприємством і споживачами.

У цілому, економічні відносини інноваційної сфери є похідні від відносин матеріального виробництва, але їм властива власна специфіка.

На відміну від наукової сфери, в інноваційній сфері переважають обмінні операції при передачі продукту, чітко позначаються права власності при здійсненні обмінних операцій між суб'єктами, що здійснюють інноваційну діяльність, і суб'єктами, зовнішніми для цієї сфери. Управління в інноваційній сфері ґрунтується на критерії економічної ефективності, а передача інноваційного продукту у виробничу сферу припускає здійснення маркетингових досліджень.

Інноваційній сфері властива особлива форма фінансової діяльності, венчурне кредитування і маркетингова спрямованість на просування наукової продукції на ринок.

Інноваційній сфері на стадії матеріалізації ідей в речовому продукті властиві наступні особливості новаторської праці:

- імовірнісний характер, ризик і допущення негативних результатів;
- невідтворюваність унікальних особливостей його продукту.

Продуктом інноваційної сфери є, як правило, зразок того, що буде створюватися на його основі для масового споживача. Вартість інноваційного продукту визначається не витратами на його створення, а тією функціональною новизною, яку містить продукт як передумова нового товару, здатного задовольнити потреби суспільства на вищому якісному рівні і/або з меншими витратами.

Змістом інноваційної діяльності в економічній сфері є створення і розповсюдження нововведень у матеріальному виробництві; вона є опосередкованою ланкою між власне науковою і виробничою сферою, є своєрідною продуктивною силою, що здійснює інтеграцію наукового і матеріального виробництва, реалізацію техніко-економічних потреб економічних агентів за допомогою використання наукової продукції. В умовах ринкової економіки здійснення інноваційної діяльності опосередковується комерційною доцільністю.

Інноваційну сферу від наукової і виробничої відрізняє наявність специфічної маркетингової функції, специфічних методів фінансування, кредитування і методів правового регулювання, особливої системи мотивації суб'єктів інноваційної діяльності.

Інноваційній діяльності властиві особливі економічні відносини, що виокремлюють інтереси її суб'єктів і "співвідносять" їх з інтересами суб'єктів наукової сфери і матеріального виробництва так, щоб отримав реалізацію єдиний процес — від створення нововведення до його споживання (використання) в матеріальній сфері по ланцюжку "наука — інновації — виробництво".

Інноваційні процеси здійснюються на мікро-, мезо- і макрорівнях, що припускає досягнення узгодженості інтересів відповідних економічних суб'єктів. Існує певний розрив у часі між входженням різних учасників у єдиний процес "наука — інновації — виробництво" і отриманням ними доходу.

Потреба економії витрат у виробничій сфері, а в результаті і в масштабі національної економіки зумовлює не-

обхідність економії витрат і в інноваційній сфері, тобто витрати в останній визначають економію в матеріальному виробництві, що є показником внутрішньої суперечності різних сфер у рамках єдиної національної господарської спільності. Здатність продукту інноваційної діяльності забезпечити економію витрат у матеріальній сфері формує його специфічну споживну вартість. Проте економія в результаті використання нововведення утворюється і у сфері матеріального виробництва і вимагає свого перерозподілу між всіма учасниками єдиного процесу "наука — інновації — виробництво". У сфері матеріального виробництва економічний ефект інноваційної діяльності виступає у вигляді монопольного надмірного прибутку, що отримує виробник, як різниці між середньогалузевими й індивідуальними витратами.

Економічна доцільність для підприємств використовувати інновації залежить від можливості з їх допомогою забезпечити економію виробничих витрат, економічне зростання за рахунок інтенсивних чинників.

Інновації є основою формування інноваційної сфери. Початок становлення теорії інновації був покладений англійським економістом Джоном Гобсоном (1858—1940). До чинників виробництва "земля, праця, капітал" він запропонував зараховувати і таку складову, як "талант". Він ввів поняття "сфера прогресивної промисловості" ("area of progressive industry"), маючи на увазі сферу економіки, що виробляє товари, освоює нові ринки, впроваджує нові технології. Саме у цій сфері він передбачав виправданим отримання капіталістичного прибутку. Фактично мова йшла про інноваційну економіку, в якій найповніше виявляється справжня сила і виправдання підприємницького класу [2, с. 26].

Проте загально визнаним родоначальником теорії інновації є австрійський учений Й.А. Шумпетер (1883—1950), що запропонував в своїй роботі "Теорія економічного розвитку" (1912) поняття "новатор" і "нововведення" (інновація). Інновації він розумів як використання нових комбінацій існуючих продуктивних сил для вирішення комерційних завдань і бачив у них джерело розвитку економічних систем.

Особливо актуалізувалися економічні й управлінські проблеми інноваційної сфери в останні два десятиліття ХХ в. Потреба в систематизації уявлень про інноваційний процес стало більш зростає в 1990-х років під впливом явища, що отримало назву "нова економіка", або "економіка знань". Це приводить до істотної дослідницької і публікаційної активності у цей період в галузі інноваційного менеджменту.

У економічній науці існує велика кількість визначень інновацій. Різні вчені, в основному зарубіжні, трактують це поняття залежно від об'єкту і предмету свого дослідження.

Найбільш істотна відмінність між різними визначеннями полягає в тому, якого підходу до поняття інновації дотримується автор. Можна виділити три альтернативні підходи до визначення поняття "інновація": процесний, функціональний та предметний.

Процесний підхід розглядає інновацію як сукупність певних дій та може бути проілюстрований на прикладі визначення відомого угорського вченого Б. Санто, який вважає, що інновація — "це такий суспільний техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів та технологій та у випадку, коли вони зорієнтовані на економічну вигоду, на прибуток, їх поява на ринку може принести додатковий дохід. Таким чином, інновація охоплює весь спектр видів діяльності від досліджень і розробок до маркетингу" [3, с. 35].

Б. Твісс вважав, що нововведення — це пропозиція на ринку чогось нового, за що споживач готовий платити. Винахід стає нововведенням, якщо здобуває успіх на ринку. Інновація визначається як процес, в якому винахід або ідея набуває економічного змісту. Б. Твісс характеризує інновацію як процес, в якому винахід чи ідея отримують економічний зміст

[4]. Ю.Бажал окреслює інновацію як комерційне впровадження нової продукції чи нових засобів виробництва [5].

Яскравим прикладом функціонального підходу є визначення інновації П. Друкером як специфічного інструменту підприємця, що надає ресурсам нові можливості створення багатства.

Ознакою предметного підходу є результативний характер інновації. Д.В. Соколов, А.Б. Титов, М.М. Шабанова під інновацією розуміють підсумковий результат створення й впровадження принципово нового чи модифікованого, що задовольняє конкретні суспільні потреби і створює ряд ефектів (економічний, науково-технічний, соціальний, екологічний) [6, с. 45].

Д. Мессі, П. Квінтас і Д. Уїлд відзначають: "термін "інновація" використовується в двох сенсах. По-перше, для опису першого використання нового продукту, процесу або системи. По-друге, для опису процесу, включаючи такі види діяльності, як дослідження, проектування, розробку і організацію виробництва нового продукту, процесу або системи. У цьому останньому сенсі часто використовують термін "інноваційний процес".

Інноваційний процес — структурний багатоетапний процес створення, впровадження та комерціалізації результатів науково-технічної діяльності [7, с. 20]. Це процес створення, розгортання та вичерпання науково-технічного, виробничо-економічного та соціально-організаційного потенціалу нововведень [8, с. 46].

Інноваційний потенціал є сукупністю матеріальних, фінансових, інтелектуальних, науково-технічних ресурсів і методів їх оптимального використання для впровадження та економічно і комерційно ефективного використання досягнень науки та техніки [7, с. 23].

Інноваційний потенціал (фірми, наукового центру, країни в цілому) — наявні ресурси, призначені для досягнення інноваційних цілей (реалізації інноваційної стратегії, програм, проектів), а також організаційні структури і технології (механізми) інноваційної діяльності. Основними видами інноваційного потенціалу є: функціональний, ресурсний, системний і проектно-організаційний.

Види інноваційного потенціалу — крупні фрагменти інноваційного потенціалу, що створюють різного роду передумови для здійснення інноваційної діяльності:

- функціональний (науково-технічний, виробничий, маркетинговий);
- ресурсний (матеріально-технічний, фінансовий, людський, інформаційний, технологічний, організаційно-структурний);
- системний (місія, ціннісні орієнтації, досвід, організаційна культура, компетентність загального керівництва);
- проектно-організаційний (наявність організаційних структур, концентрація досліджень і розробок у рамках програм і проектів) [9, с. 28].

Згідно Закону України "Про інноваційну діяльність" інноваційна діяльність — це діяльність, що спрямована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг [10]. Інноваційний продукт — результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки. Інноваційна продукція — нові конкурентоздатні товари чи послуги.

Згідно зі ст. 3 Закону України "Про інвестиційну діяльність" інноваційна діяльність як одна із форм інвестиційної діяльності здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що включає в себе:

- випуск та розповсюдження принципово нових видів техніки та технології;
- прогресивні міжгалузеві структурні зрушення;
- реалізацію довгострокових науково-технічних програм із великими термінами окупності витрат;
- фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил країни;

— розробку і впровадження нової ресурсозберігаючої, технології, призначеної для поліпшення соціального і екологічного становища [11].

ВИСНОВКИ

Дослідження інноваційної сфери передбачає розгляд таких понять, як "інновації", "інноваційна діяльність", "інноваційний процес". На сьогодні існує значна проблема із узгодженням базової термінології при дослідженні інноваційної діяльності, викликана значним розходженням підходів до природи цього явища.

Ефективна структура інноваційної сфери повинна включати ланцюги фундаментальної науки; здібність до швидкої перебудови науки, проектні й конструкторські колективи з розвинутою дослідно-експериментальною базою, заснованою на гнучких технологіях; університети і вузи.

Незважаючи на досить глибоку розробку інноваційної теорії, світова наука ще не виробила єдиного підходу до визначення термінів "інноваційна сфера", "інновація", "інноваційна діяльність", "інноваційний процес", "інноваційний потенціал". Самі по собі термінологічні відмінності не можуть перешкодити здійсненню інноваційних процесів. Хоча у випадках, пов'язаних з визначенням пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, розподілом обсягів фінансування, дані обставини можуть відіграти важливу роль. У випадку некоректного підходу до сутності питання інновацій певною мірою можуть загальмувати розвиток економіки.

Таким чином, звернення до аналізу деяких історичних і сучасних аспектів інновацій в економіці дає підстави стверджувати, що інновації є невід'ємною і пріоритетною складовою перетворень та змін у сучасному економічному просторі.

Виявлення сутності основних категорій інноваційної сфери дозволить ефективно застосовувати їх при вирішенні проблем становлення інноваційної системи української економіки.

Література:

1. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин. — М.: Экзамен, 2001. — 576 с.
2. Гретченко А. А. Инновационная сфера как предмет исследования экономической науки / А. А. Гретченко // Проблемы современной экономики. — 2009. — № 4 (32). — С. 25—28.
3. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Санто Б. — М.: Прогресс, 1990. — 296 с.
4. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Твисс Б. — М.: Экономика, 1989. — 271 с.
5. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: навчальний посібник / Бажал Ю.М. — Київ.: Заповіт, 1996. — 238 с.
6. Бунчук М.А. Национальные инновационные системы: основные понятия и приложения / Бунчук М.А. — М.: Аналитический центр по научной и промышленной политике, 1999. — 120 с.
7. Управління інноваціями в сучасній організації / [За ред. В.А. Євтушевського]. — К.: Нічлава, 2006. — 359 с.
8. Монастырный Е.А. Термины и определения в инновационной сфере / Е.А. Монастырный // Инновации. — 2008. — № 2 (112). — С. 28—31.
9. Глазьев С.Ю. Переход к инновационной экономике — условие будущего развития России / С.Ю. Глазьев // Инновации. — 2000. — № 3—4. — С. 46—51.
10. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
11. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2010 р.